
M. Depaepe, *Meten om beter te weten? Geschiedenis van de experimenteel-wetenschappelijke richting in de Westerse pedagogiek vanaf het einde van de 19e eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog*. Katholieke Universiteit Leuven, 1989, LXIII + 639 pag., D/1989/5650/1.

Dit proefschrift waarmee de auteur de graad van speciaal doctor in de pedagogische wetenschappen behaalde, is zowel letterlijk als figuurlijk van groot gewicht. In welgeteld 700 pagina's wordt een breed panorama geschetst van de experimenteel-wetenschappelijke traditie die vergeleken met de normatieve denkrichting in de pedagogiek tot nog toe weinig belangstelling van historisch pedagogen heeft ondervonden. De verschillende paradigma's uit die traditie worden in achtereenvolgende hoofdstukken geanalyseerd aan de hand van bronnenmateriaal uit het taalgebied waar dat paradigma zijn meest sprekende vorm vond: de veelal amateuristische 'child-study' in de Angelsaksische wereld; de pedologie vooral in Frankrijk en België; de pedologische psychologie in Duitsland en de V.S; alleen bij de behandeling van de experimentele pedagogiek komen de verschillende taalgebieden evenredig aan de orde. Dit procedé voorkomt een encyclopedische overdadigheid die het beeld van de ontwikkeling nodeloos zou vertroebelen. Het meest inventariserende hoofdstuk is nu het tweede, waarin een vloed aan feitenmateriaal over de experimentele beweging als geheel wordt gepresenteerd. Voor menige lezer zal deze opsomming wellicht onverteerbaar zijn. Maar daar staat tegenover dat het hoofdstuk een uitstekende naslagfunctie heeft en de andere hoofdstukken in belangrijke mate ontlast. Mede daaraan is te danken dat die het niveau van een dorre encyclopedie ruimschoots overstijgen en de auteur zich expliciet kan richten op inhoudelijke thematieken. Die bevat deze studie volop.

In zijn inleiding belooft Depaepe een geschiedschrijving die zich niet beperkt tot de rationale reconstructie van pedagogische ideeën en theorieën, maar zich ook uitstrekt tot wetenschapsexterne determinanten van de 'theorieproductie'. Hij gaat er van uit dat ook in de empirisch-analytische richting in de pedagogiek ondanks haar pretenties van objectiviteit 'historisch-maatschappelijk' gedetermineerde a priori's zichtbaar gemaakt kunnen worden (p. III). Depaepe situeert zijn wetenschapsgeschiedenis niet in een maatschappelijk vacuüm. Daarom kan menige conclusie uit zijn onderzoek zo

prikkelend zijn.

Zich basierend op een natuurwetenschappelijk paradigma poogde de empirisch-analytische denkrichting in de pedagogiek tegen het einde van de 19e eeuw een strenge opvoedingswetenschap te vestigen. Daarbij distantiëerden kinderkundigen, pedologen, experimenteel-pedagogen en psychopedagogen zich van de praktische ervaringsleer zowel als van de al té filosofisch geörienteerde opvoedings-theorieën. Deze wetenschappelijke opvoedkunde liep parallel aan de reformpedagogische beweging maar pretendeerde een minder gevoelsmatige en een meer scientificistische oplossing van pedagogische en onderwijskundige problemen. Met meten en testen veronderstelde men een nieuwe vorm van doelmatigheid te kunnen bereiken. Velen van hen beleden dit geloof met bijna religieuze ernst.

Depaepe trekt uit zijn zeer gedetailleerd onderzoek enkele interessante conclusies. Allereerst waren de uitkomsten van al dat experimenteel onderzoek z.i. bepaald niet 'verbazingswekkend', anders gezegd, "blijkbaar was de berg van het experimenteel onderzoek al bij al slechts bij machte geweest een muis te baren" (p. 548). Volgens Depaepe bleef de praktisch-pedagogische betekenis van de experimentele pedagogiek dan ook ten achter bij de professionele betekenis, ofwel bij het streven van de opvoedkunde naar wetenschappelijke erkenning. De experimentele pedagogiek bood velen de mogelijkheid van een vrij snelle academische carrière. Ook de strijd tussen psychologen en pedagogen over de grenzen van hun vakgebieden (vgl. de bekende controverse tussen Meumann en Lay in Duitsland, tussen Burt en Winch in Engeland, of de problematische relatie tussen Brugmans en Hamaker ten onzent) lijken vooral door statusoverwegingen te zijn ingegeven. Daarbij komt dat dit experimenteel onderzoek volgens Depaepe eerder bijdroeg aan het instandhouden van het traditionele onderwijs dan aan de vernieuwing ervan. Het zijn op zijn minst provocerende conclusies, die oppervlakkig beschouwd de schijn kunnen wekken niet méér te zijn dan dat. Maar de auteur fundeert deze uitspraken op een solide empirische basis.

Vertegenwoordigers van de experimentele richting in de opvoedkunde geloofden als regel dat geïntensiveerd onderzoek niet alleen opvoeding en onderwijs konden optimaliseren, maar ook de gehele samenleving ten goede zou komen. De droom van een betere wereld leefde sterk, vooral in de pedologie. Impliciet bevatte die droom sterk ideologische elementen. Het succes van de verschillende paradigma's stond volgens de auteur niet los van de 'compatibiliteit' van het onderzoek met de heersende mens- en maatschappijvisie. Naar deze visies

is Depaepe voortdurend op zoek en hij presenteert ze als soms elitaristisch, soms openlijk anti-democratisch en meestal als meritocratisch. Culturele vóórdelen verkregen dikwijls een wetenschappelijke legitimatie als waren ze gebaseerd op een natuurwet. Dat gold bijvoorbeeld voor het invloedrijke seksisme van Stanley Hall of voor de wijd verbreide gedachte van een noodzakelijke selectie, die ten grondslag zou liggen aan de bestaande maatschappelijke ongelijkheid. De Angelsaksische kinderstudie werd gekenmerkt door een tijdgebonden moederschapsideologie en een in de Romantiek gewortelde infantilisering van het kind. Toch waarschuwt de auteur anderzijds voor een te simpel, 'unilateraal' causaliteitsdenken als het gaat over de overeenkomst tussen maatschappelijke opvattingen en het onderzoek in deze empirische richting.

Depaepe's ideologiekritische benadering relateert het gewoonlijk idyllische vooruitgangsgeloof dat voor de empirische richting destijds gewoon was. Hij is uiteindelijk buitengewoon sceptisch over het 'meten om beter te weten'. Als het gaat om de vraag of de vooruitgang (door de auteur vooral opgevat als emancipatie en ontvoogding) er mee gediend was, dan is zijn antwoord vooral ontkenkend. Door de paradigmatische versmalling van de experimentele richting en het verzuim om de pedagogiek als een echte sociale wetenschap te conceptualiseren, onttaarde dit "beter weten" in betuttelende "betweterij" (p. 626) met een sterk bevoogdend karakter. De toon van dit proefschrift is er naar. Bij alle allure van academische gedegenheid permitteert Depaepe zich een terminologie die aan duidelijkheid weinig te wensen over laat. Na een gewetensvolle en geduldige uiteenzetting over de kinderstudie heten haar vertegenwoordigers simpelweg "fanaten" (p. 591). Dat mag wel eens op zijn tijd, althans onder de voorwaarde dat dat niet in omgekeerde volgorde gebeurt.

Depaepe heeft een prachtig boek geschreven, dat ongetwijfeld een internationale uitgave verdient. Want het is niet alleen voor ons taalgebied baanbrekend. Het is ook een ironisch boek in zoverre het met een knipooq suggereert dat het nog zo evident niet is wie er nu beter wordt van het empiricistisch onderzoek waartoe ons huidige wetenschapsbeleid aanspoort, de opvoeding of slechts de onderzoeker?

Vergeleken met de verdiensten van deze studie verbleekt de kritiek enigszins. Toch dringt zich de vraag op in welke mate zijn scepticisme t.a.v. de experimenteel-wetenschappelijke richting niet ook op andere tradities van toepassing zou moeten zijn. Waren die wel in staat om de opvoedingspraktijk ingrijpend te wijzigen, en dan ook nog in de door Depaepe gewenste zin? Op dit punt volstaat de auteur met enkele onuitgewerkte suggesties (bv. p. 555). Van ondergeschikt belang zijn ten slotte nog twee punten van kritiek. Het boek zou aan gebruiks-waarde winnen indien het voorzien was van een

register. En natuurlijk als het wat beter zou zijn gebonden. Want mijn exemplaar fladderde tijdens het lezen volledig uit elkaar.

J. M. A. Noordman

S. van Oenen, *Meesterschap en moederschap. Teksten van Jan Ligthart en tijdgenoten als onderwerp van vrouwenstudies-pedagogiek* Acco, Amersfoort/Leuven, 1990, 206 pag., f 32, ISBN 90 5256 030 7.

Om diverse redenen heb ik de dissertatie van Van Oenen graag gelezen. Niet in het minst omdat ze een vorm van 'historische' pedagogiek activeert die in het Nederlandse taalgebied verloren dreigt te gaan: het hermeneutisch decoderen en interpreteren van betekenisinhouden in geschriften van toonaangevende pedagogen uit het verleden. Met Jan Ligthart (1859-1916) als referentiepunt slaagt de auteur erin, een vernieuwend beeld op te hangen van de reform-pedagogische context in Nederland omstreeks de eeuwwisseling. Op basis van voornamelijk *Schoolen Leven* (1899-1921), het blad waarvan Ligthart lange tijd zelf hoofdredacteur is geweest, gaat zij na hoe in het licht van de professionalisering van respectievelijk het onderwijzen op school en het opvoeden thuis tegen de rol van 'meester' en 'moeder' werd aangekeken.

Na het inleidende hoofdstuk, waarin de probleemstelling in functie van een nog te ontwerpen en voor ons part uiterst artificieel aandoende vrouwenstudies-pedagogiek wordt uitgewerkt, krijgt de lezer een uiteenzetting over de sociaal-culturele achtergronden van het denken van Ligthart en diens genoemde tijdschrift. Opvallend daarbij is onder meer de band die met de 'Tachtigersbeweging' uit de literaire wereld bestond. Vervolgens wordt, steeds in een vlot leesbare stijl, onderzocht hoe binnen het periodiek stelling werd genomen tegen toenmalige pedagogische kwesties (onder andere het wetenschapsstatuut van de pedagogiek), de controverses die over opvoedings- en onderwijszaken zijn gerezen (het vraagstuk van de tucht bijvoorbeeld) en hoe de beeldvorming over vrouwelijkheid vanuit masculinistische optiek concreet is verlopen. Mooi beschreven zijn de negatieve en positieve waardering van vrouwelijkheid respectievelijk als overdreven gevoeligheid en als zelfopoffering (vooral in verband met de opvoeding) bij auteurs als Gunning, Casimir en Heymans. In het vierde hoofdstuk komt dan eindelijk Ligtharts werk (tot 1908) aan de beurt. Hierin ziet Van Oenen twee fasen: tot 1904 overheerst het nonconformisme, wat enerzijds blijkt uit Ligtharts positieve appreciatie van de

'innerlijke lust der ondeugd' (oftewel de lust van het spelen met grenzen en van grensoverschrijding op zich) en uit diens pleidooi voor het wisselen van perspectief tussen opvoeder en opvoeding. Gezag behoorde volgens Ligthart niet tot de persoonlijke kwaliteiten van de opvoeder maar tot diens functie-rol. Essentieel voor het opvoeden was wel de betrokkenheid en het inlevingsvermogen. De opvoeder moest open staan voor het kind als voor een principieel gelijke. Pas dan werd het rolwisselen daadwerkelijk mogelijk. In die zin gebruikte Ligthart 'de' moeder wel als metafoer voor 'de' opvoeder, maar dat gold uiteindelijk ook voor 'de' onderwijzer. Daardoor werd dus ontkracht dat moederlijke kwaliteiten iets typisch vrouwelijks en enkel op de gezinssfeer van toepassing zouden zijn. Tegen dat nonconformistische opvoedersbeeld rees echter oppositie en naar verluidt stuurde Ligthart in de jaren 1904-1908 zijn opvoedersbeeld bij in functie van deze kritiek. Het lustbeleven dat voor de opvoeder had vastgezetten aan het rol- en perspectiefwisselen werd veranderd in een continue zelfstrijd: de persoonlijkheid van de opvoeder moest als voorbeeld dienen van zedelijk streven. Goed opvoederschap veronderstelde nu in de eerste plaats een groeiproces van de volwassene zelf tot zedelijke persoonlijkheid. Maar daarmee was Lightharts conceptvorming betreffende het opvoederschap nog niet voltooid. Zoals wordt aangetoond in het vijfde hoofdstuk raakte het opvoedersconcept in een derde en laatste fase ook bij Ligthart sterk gefeminiseerd. Alles wat tot dan toe voor de opvoeder (ook de onderwijzer, ook de man) als nastrevenswaardig had gegolden, projecteerde Ligthart nu op de vrouw als moeder.

Uit deze beknopte weergave van de inhoud moge alvast duidelijk zijn geworden dat de auteur veel meer heeft gedaan dan het lukraak bijeen sprokkelen van enkele 'teksten' van Ligthart en tijdgenoten, zoals de titel verkeerdelijk kan suggereren. Onzes inziens weet Van Oenen haar aanspraken op een vernieuwde Ligthart-receptie ten volle waar te maken, wat echter niet belet dat zij ook meer dan eens het slachtoffer is van de begrensdheid van haar uitgangspunt en van haar aanpak. Daar waar haar Ligthart-analyse van een sterke fijnmazigheid getuigt, is dit veel minder het geval in de inleidende stukken. Vermits Ligthart 'rond 1900' – die ietwat vage, en op het randje af a-historische tijdsaanduiding duikt in het tweede hoofdstuk voortdurend op – op de pedagogische scene verscheen, moet de hele sociaal-culturele context noodgedwongen 'rond 1900' mee veranderen. Toegegeven, het einde van de 19de eeuw luidde in meerdere opzichten een nieuwe periode in, maar bij Van Oenen krijgt men de indruk dat een en ander eerder het gevolg is van het feit dat er vóór 1900 nauwelijks bronnen werden geraadpleegd. Het professionaliseringsproces van de onderwijzer bijvoorbeeld was in Nederland zeker al

van in het begin van de 19de eeuw begonnen en was zeker veel verder gevorderd dan wat de vage aanduidingen op blz. 28-29 laten doorschemeren. Ook meerdere aspecten van de zgn. cultuurkritiek waren niet zo nieuw als Van Oenen het ons wil laten geloven. Weliswaar wordt ter zake een nuancering aangebracht voor de 'Beweging van Tachtig' (blz. 40), maar deze was evengevoerd op haar plaats geweest ten aanzien van het moderne kunstbegrip en zijn relevantie voor de pedagogiek. Tevergeefs zoekt men naar aanknopingspunten met de 'Kunsterziebungsbeweging' en haar invloed in Nederland waarover Asselbergs (1989) heeft bericht. Met betrekking tot de continuïteit in het pedagogische denken van de 19de en 20ste eeuw zou het boek van Oelkers (1989) betreffende de reformpedagogiek Van Oenen veel diensten hebben kunnen bewijzen. Te ongenueanceerd lijkt ons voorts de schets van de wetenschappelijke opvoedkunde aan het begin van deze eeuw. Bij de bespreking van Ernst Mulders geschiedenis van de academische pedagogiek in Nederland hebben wij er al op gewezen dat de zgn. 'revolte tegen het positivisme' (blz. 42) uiterst relatief is (zie Depaepe, 1990).

Door Ligthart centraal te stellen, heeft de auteur – en we hebben daar alle begrip voor – uiteraard niet alle andere pedagogische denkers evengoed in kaart kunnen brengen. Niettemin kunnen er ten gevolge van de gekozen aanpak ook meerdere vragen worden gesteld ten aanzien van de Ligthart-analyse zelf. Zo wordt de evolutie in Lightharts denken quasi uitsluitend verklaard door ideeënhistorische factoren. Ligthart zou zich bij zijn 'aanpassingsmanoeuvres' hebben laten leiden door zelfreflectie en zelfkritiek. Speelden daar dan geen sociale en maatschappelijke factoren (machtsverhoudingen bijvoorbeeld) of waren deze te verwaarlozen? En wat was de invloed van biografische gegevens? Speelden de vrouwen in Lightharts leven (waarover we nauwelijks iets vernemen) niet een determinerende rol in de verdere feminisering van zijn gedachtengoed? En meer fundamenteel: mag men op grond van enkele in aantal beperkte aanduidingen in teksten wel tot dergelijke verstrekkende interpretaties komen over de evolutie in het denken van deze of gene pedagoog?

M. Depaepe

Literatuur

- Asselbergs-Neessen, V., *Kind, kunst en opvoeding. De Nederlandse beweging voor beeldende expressie*. Amersfoort/Lewen: 1989.
- Depaepe, M., *Methodologische en inhoudelijke vraagstukken betreffende de wetenschapsgeschiedenis van de pedagogiek. Comenius, 1990, 10, 346-353.*
- Oelkers, J., *Reformpädagogik. Eine kritische Dogmengeschichte*. Weinheim/München: 1989.

Redactionele mededeling

Met ingang van de jaargang 1992 zal Pedagogische Studiën zich in een nieuwe gedaante aan de lezer presenteren. Na een periode van intensieve voorbereiding heeft de ontwerper van Wolters-Noordhoff een voorstel gemaakt dat in de smaak viel bij de redactie. Dit ontwerp betreft niet alleen de omslag, maar ook de opmaak van de tekst. De redactie is verheugd over dit nieuwe imago waarmee zij de jaren negentig zal afronden.

Niet alleen is de opmaak gewijzigd, belangrijk is ook dat het tijdschrift zes afleveringen per jaargang gaat tellen. Daarbij blijft de jaaronvang van het tijdschrift in aantal pagina's gelijk. En daarmee is Pedagogische Studiën in vergelijking met andere Nederlandstalige tijdschriften op het terrein van de opvoedkunde en onderwijskunde het grootste tijdschrift.

Pedagogische Studiën is de laatste twee decennia veranderd van een tijdschrift dat op een zeer brede doelgroep gericht was in een tijdschrift voor wetenschappelijke professionals. Er heeft zich een nadere specialisatie voltrokken en er zijn vormen van professionalisering ontstaan waardoor tijdschriften zich moesten gaan richten op meer specifieke doelgroepen. Voor de praktisch geïnteresseerden verscheen er een reeks aan praktische bladen. Voor de professionele opvoedkundigen en onderwijskundigen heeft Pedagogische Studiën zich aangepast. De aanpassing van de lay-out is dan ook eerder een markering van

die ontwikkeling, dan dat zij een signaal is van een nieuwe ontwikkeling. Pedagogische Studiën blijft derhalve gericht op de vraagstukken in het onderwijs en de onderwijskunde en daarmee verwante opvoedkundige vraagstukken.

Als altijd zal de redactie haar werk met grote inzet doen en kwaliteitsmaatstaven blijven aanleggen. De laatste jaren treedt er een vorm van standaardisatie op met betrekking tot de lay-out van teksten in wetenschappelijke tijdschriften. Pedagogische Studiën sluit aan bij die traditie, omdat daardoor voor toeleverende auteurs duidelijkheid en gemak optreden. Pedagogische Studiën heeft zich sterk geconcentreerd op de style van de American Psychology Association (APA), vooral waar het de indeling, de figuren en tabellen en de literatuurlijst betreft. In de richtlijnen voor de auteurs is een en ander neergelegd.

Hoe belangrijk formaten en stijlen ook mogen zijn, de essentie van een wetenschappelijk tijdschrift is een kritisch tijdsbeeld te geven van ontwikkelingen in theorievorming, kennis en inzicht. Pedagogische Studiën is, evenals elk tijdschrift, daarbij afhankelijk van auteurs. Zij moedigt deze aan, ook als zij AIO's of OIO's zijn, hun wetenschappelijke producten aan te bieden, opdat zij door hoogwaardige peer review worden gewogen en opgenomen in een tijdschrift dat al meer dan 65 jaar garant staat voor kwaliteit. Voor 1992 wenst de redactie U een groot leesgenot en een hoge wetenschappelijke productie toe.

De redactie

Inhoud andere tijdschriften

Tijdschriften voor Onderwijsresearch
16e Jaargang, nr. 4, 1991

Themanummer School- en instructie-effectiviteit

Onderwijseffectiviteit: overwegingen voor een programma van onderzoek, door B. P. M. Creemers en J. Scheerens

De consistentie van schooleffecten in het basisonderwijs, door R. J. Bosker

De contextgebondenheid van effectiviteitsbevorderende schoolkenmerken, door H. Brandsma en A. Knuver

Effectief onderwijs voor allochtone leerlingen, door M. P. C. van der Werf en M. G. Weide

Onderwijskundig leiderschap en leerlingprestaties in het basisonderwijs, door W. van de Grift en W. Akkermans

Tijdschrift voor Onderwijsresearch
16e jaargang, nr. 5, 1991

Leren en transfer: het gebruik van een leerkiem, door H. Vos

Een foutencategorieën-systeem en zijn toepassing in een computer-gestuurde remedieële rekenaartaining, door M. W. J. Baltussen en E. C. D. M. van Lieshout

Latente budget analyse en onderzoek naar schoolloopbanen, door P. G. M. van der Heijden en L. J. Th. van der Kamp

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
30e jaargang, nr. 11, 1991

De oordeelsvorming van leerkrachten over leerproblematiese leerlingen in het regulier- en speciaal onderwijs, door J. T. A. Bakker

De situatie van jongeren na een tehuisverblijf. Resultaten uit een literatuuronderzoek, door M. Smit
Samen brillen tegen boren. Een groepsbenadering van stereotiep oogboren bij blinde kinderen met behulp van een bril, door S. A. Hoekstra-Vrolijk

Commentaar op de oratie van J. P. M. van Dijk, door I. J. M. Wenting
Commentaar op een kritiek, door J. P. M. van Dijk
De zorg en de rode kool. Commentaar op de oratie van G. H. van Gemert, door C. W. Companjen-Roosenschoon
Reactie, door G. H. van Gemert en A. T. G. van Gennep

Ontvangen boeken

Bos, P. J. van den, *Vakconcept nader beschouwd* (dissertatie). Rijksuniversiteit Leiden, 1991.

Collot d'Escury-Koenigs, A., T. Engelen-Snaterse, L. Tjihuis (red.), *Gelukkig op school? Emotionele stoornissen in het functioneren op school*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1991, f 45,-.

Cruts, A. A. N., *Folk developmental psychology* (dissertatie). Rijksuniversiteit Utrecht, 1991.

Dekker, R., *Wiskunde leren in kleine heterogene groepen* (dissertatie). Academisch Boeken Centrum, De Lier, 1991.

Deković, M., *The role of parents in the development of child's peer acceptance* (dissertatie). Katholieke Universiteit Nijmegen, 1991.

Gennip, J. van, *Veranderingscapaciteiten van basisscholen* (dissertatie). Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen Open Universiteit, 1991.

Matthijssen, M. A. J. M., *Lessen in orde. Een onderzoek naar leerlingperspectieven in het voortgezet onderwijs*. Acco, Amersfoort, 1991, f 39,-.

Meijers, F., *Allochtonen en beroepskeuze. Een vergelijkende literatuurstudie*. Raad voor Studie- en Beroepskeuze, Rijswijk, 1991.

Slegers, P. J. C., *School en beleidsvoering* (dissertatie). Katholieke Universiteit Nijmegen, 1991.

Stijnen, P. J. J. & J. F. M. Claessen (Red.), *Leerboek Schoolmanagement*. Open Universiteit, Heerlen, 1991.

Wester, F., *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Coutinho, Muiderberg, 1991, f 29,50.

In 1991 werd redactionele medewerking verleend door:

C. A. J. Aarnoutse (K.U. Nijmegen)	J. M. G. Leune (E.U. Rotterdam)
P. N. Appelhof (ARBO, Zeist)	J. van der Linden (R.U. Utrecht)
B. Baarda (R.U. Utrecht)	E. C. H. Marx, Driebergen
J. F. M. Claessen (O.U. Heerlen)	C. J. W. Meijer (RION, Groningen)
B. P. M. Creemers (RION, Groningen)	I. Mervielde (R.U. Gent)
H. Dekkers (I.T.S., Nijmegen)	M. J. C. Mommers, Tilburg
G. Extra (K.U.B. Tilburg)	J. J. Peters (R.U. Groningen)
J. G. M. Gerris (K.U. Nijmegen)	F. X. Plooi (U.v.A. Amsterdam)
J. F. M. J. van Hout (K.U. Nijmegen)	W. C. Resing (R.U. Leiden)
B. H. A. M. van Hout Wolters (U.v.A. Amsterdam)	J. Scheerens (U.T. Enschede)
M. H. van IJzendoorn (R.U. Leiden)	J. Sijtstra (CITO, Arnhem)
P. Jungbluth (I.T.S., Nijmegen)	J. W. Steutel (V.U. Amsterdam)
F. K. Kieviet (R.U. Leiden)	K. M. Stokking (R.U. Utrecht)
C. A. C. Klaassen (K.U. Nijmegen)	G. Tistaert (K.U. Leuven)
A. M. J. Kloosterman (K.P.C., 's-Hertogenbosch)	L. Verschaffel (K.U. Leuven)
G. A. Kohnstamm (R.U. Leiden)	G. C. de Vries (S.C.O., Amsterdam)
J. B. Kuhlemeier (CITO, Arnhem)	R. Wierstra (R.U. Utrecht)
N. A. J. Lagerweij (R.U. Utrecht)	J. M. Wijnstra (CITO, Arnhem)
	B. J. Wolters (K.U. Nijmegen)